

living and developing]. Yu. Novgorod.

9. Stakhiv, L., Plakhova, S. (2010). *Vtleneny idey V. O. Sukhomlinsky v suchasnyy zagalnoosvitniy shkoli*. [Implementation of the ideas of V. O. Sukhomlinsky in a modern general education school]. Kyiv.

10. Fedyayeva, V. (2008). *Pedagogichna sistema V. O. Sukhomlinskyu pidgotovzi maibutnogo vchitelya*. [V. A. Sukhomlinsky's Pedagogical System in the Preparation of the Future Teacher]. Kirovograd.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЕБІДЬ Інна Юхимівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Наукові інтереси: використання активних методів навчання у викладанні педагогічних

дисциплін, формування професійної самосвідомості майбутнього вчителя, творчий підхід до формування професійної майстерності вчителя.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LEBID Inna Yhimivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Department of Pedagogy and Management of Kamianets-Podiskyi National Ivan Ohienko University.

Circle of scientific interests: the active teaching methods use in the teaching of pedagogical disciplines, the formation of professional self-consciousness of the future teacher, creative approach to the formation of professional teacher's skills.

Дата надходження рукопису 14. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор Н. А. Калініченко

УДК 371

ПРОЦ Марта Орестівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти факультету педагогічної освіти

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID iD: 0000-0002-0446-5898

e-mail: kapral.marta@gmail.com

ПЕДАГОГИ-НОВАТОРИ КІРОВОГРАДЩИНИ: В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ТА ЙОГО ПОСЛІДОВНИКИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Період 1960-70-х років ХХ ст. більшість сучасних дослідників історії називають пульсуючим, хвилеподібним, непослідовним етапом державного розвитку на тлі боротьби демократичної та консервативної тенденцій. Цьому сприяло зокрема проголошення М. Хрущовим ще в квітні 1958 р. на XIII з'їзді ВЛКСМ курсу на перебудову народної освіти. Важливими для розвитку національної освіти стали спільні постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого покращення роботи середньої загальноосвітньої школи» (1966), «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді та дальший розвиток загальноосвітньої школи» (1972), «Про дальше покращення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» (1977) та ін. [4, с. 251].

Саме за цього періоду, незважаючи на суспільно-політичні перепони авторитарної держави, в Українській РСР зароджується незвичний для радянського суспільства напрям – педагогіка співробітництва, головною ідеєю якої визначалося зробити дитину соратником, одноступенем учителів, вихователів, батьків, рівноправним учасником педагогічного процесу. Дитина, особистість школяра стають центром системи навчання і виховання, а

вчитель, вихователь переходять від педагогічних вимог до педагогічної взаємодії, дотримуючись гуманно-особистісного підходу до дитини, забезпечуючи єдність навчання і виховання [1, с. 328].

Вагомий внесок у розвиток навчально-виховного процесу та педагогічних інновацій 1960-70-х років ХХ ст. зробив педагог-новатор, представник вищезазначеного освітнього напрямку Василь Олександрович Сухомлинський.

Мета статті полягає у розкритті актуальності новітніх педагогічних ідей директорів авторських шкіл Кіровоградщини (В. О. Сухомлинського, Н. А. Калініченко, І. Г. Ткаченко, Ф. Ф. Оксанич) 1960-1980-х років ХХ сторіччя на тлі сучасних освітніх проблем загальноосвітньої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особистість

В. О. Сухомлинського, окремі аспекти його педагогічної спадщини стали предметом вивчення науковців як в Україні (М. Антоненко, І. Бех, А. Богущ, Л. Бондар, І. Зязюн, В. Кузь, О. Савченко, М. Сметанський та ін.), так і поза її межами (А. Борисовський, Б. Кваша, М. Мухін, В. Риндак, С. Соловейчик та ін.) [8, с. 5]. Роботи нашого видатного земляка також досліджують Х. Франкос і М. Ціандзі (Греція), В. Іфферт, Р. Штайник, Е. Гартман

(Німеччина), М. Библюк, С. Лашин (Польща), Л. Мілков (Болгарія), Бі Шуджі, Ван Ігао (Китай), А. Кокеріль (Австралія) та ін.

Осмилення та широкої популяризації потребує практична і теоретична спадщина І. Г. Ткаченка, одного з найбільших послідовників В. О. Сухомлинського (А. Іванко, Н. Калініченко, Г. Левченко, В. Мадзогін, Г. Перебийніс, О. Максимчук).

Історіографічний аналіз наукового доробку В. Сухомлинського в контексті вивчення проблеми педагогічних персоналій в історико-педагогічній науці здійснив Н. Гупан, а порівняльний аналіз систем В. Сухомлинського та А. Макаренка в англійськомовних дослідженнях здійснила Н. Дічек [8, с. 3].

Творчість Василя Сухомлинського, починаючи з 1950-х років ХХ сторіччя, привертала увагу не тільки освітян, а й усієї громадськості. Розглянемо новітній досвід педагога, який не лине не втратив своєї актуальності на сьогодні, а й став основою сучасних дидактичних систем навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. За 34 роки напруженої педагогічної праці його погляди еволюціонували від окремих аспектів навчально-виховного процесу до створення цілісної педагогічної системи формування всебічно розвиненої особистості.

Наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр. В. О. Сухомлинський шукав нові підходи до підвищення грамотності й успішності учнів та вдосконалення форм навчання, досліджував взаємозв'язок умов і результатів навчання (праці «Головне – якість уроку», «Педагогічні причини відсіву учнів», «Інтерес до навчання – важливий стимул навчальної діяльності»). Водночас педагога хвилювали і проблеми організації керівництва навчальною і виховною роботою («Замітки директора», «Наша робота з батьками», «З практики директора школи», «Директор на уроці» та ін.). Так у 1950-ті роки ХХ ст. Василь Олександрович прийшов у педагогічну науку. Свої творчі ідеї він викладав у статтях на сторінках преси, а в 1955 році успішно захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка.

Як свідчить аналіз педагогічних творів, основною проблемою практичної діяльності і теоретичних досліджень Василя Олександровича за цього періоду було трудове виховання учнів, цій проблемі він присвятив праці «Підготовка учнів до трудової діяльності», «Трудове виховання у сільській школі», «Виховання в учнів любові і готовності до праці», «Виховання

комуністичного відношення до праці», «Виховання моральних стимулів до праці у молодого покоління», ін.

Найважливішим етапом у творчості педагога-новатора стали 1960-70-і роки ХХ сторіччя. Цей час плідний на творчі здобутки: виходять у світ «Духовний світ школяра», «Формування моральних переконань молодого покоління», «Людина неповторна», «Моральний ідеал молодого покоління», «Народження громадянина». На цьому етапі своєї педагогічної діяльності В. О. Сухомлинський концентрує увагу на розумовому та моральному вихованні [6, с. 444].

Аналіз цих праць уможливує висновок про те, що вчений глибоко всебічно переймається проблемами духовності, формування моральних цінностей у школярів, уже тоді В. О. Сухомлинський активізує (злободенні для нашого часу) такі виховні проблеми, як бездуховності, тяжіння до показного, байдужості до болу ближнього тощо.

Власне, це і стало поштовхом для створення батьківської школи, у якій на семінарах батьків ознайомлювали з основами дитячої педагогіки та психології [3, с. 28]. Із часом такі психолого-педагогічні семінари для батьків стали широко поширюватися за 1970-80-их років. Навчальний курс батьківської школи був розрахований на 250 годин і охоплював найважливіші питання педагогіки та психології.

Отже, обстоюючи думку про те, що моральні засади формуються в сім'ї, учений намагається максимально наблизити школу до родини, налагодити тісну співпрацю з нею шляхом створення так званої батьківської школи. На нашу думку, такий досвід діяльності Павліської школи можна активно впроваджувати в сучасну освітню практику.

Новаторськими за тієї доби були й інші педагогічні ідеї Василя Сухомлинського, як-от:

– повага й довіра до дитячої особистості;

– погляд на навчальну діяльність школярів як на насичений творчими відкриттями процес пізнання та самопізнання, а також розробка демократичних педагогічних засобів і методів навчання й виховання (повага, заохочення, опора на позитивне, моральне покарання);

– розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який спрямований у кінцевому підсумку на творчу працю, а отже, обмеження сфери впливу колективу на особистість, виховання без покарань;

– велика роль слова та особистості вчителя для дитини, демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі (психологічні й педагогічні семінари, школа для батьків тощо).

Проте ці погляди педагога-новатора викликали у той час певне обурення з боку офіційної педагогіки [10, с. 284].

Праці вченого, що вийшли вже по його смерті (1980-ті роки), – «Методика виховання колективу», «Розмова з молодим директором», «Батьківщина і серце», «Книга про любов» – розвивали й збагачували його концепцію новими напрямками: педагогічна етика; шкільне, сімейне і статеве виховання; активізація і оптимізація навчального процесу; керівництво духовним життям школярів; виховання громадянськості [6, с. 444-445].

Проблему творчості Василь Олександрович називав однією з незайманих ділянок педагогічної теорії та освітньо-виховної практики, вважаючи, що для її освоєння треба створити книгу про педагогічний аспект творчості. На його думку, у педагогічному розумінні творчість не є таким самим творенням духовно-матеріальних цінностей, як у поезії, живописі, музиці тощо. «Педагогічна творчість, – підкреслює педагог, – це бачення людиною свого внутрішнього світу, передусім свого розуму, свого напруження інтелектуальних сил, свого розуміння й творення краси в наслідках своєї праці, своїх зусиль» [9, с. 481].

Зокрема одну із бесід праці «Розмова з молодим директором» В. О. Сухомлинський так і назвав «Основні проблеми творчої праці педагога». У ній педагог-новатор розглядає актуальні аспекти керівництва індивідуальною творчою працею вчителя і педагогічного колективу; повноцінної розумової праці школярів як процесу осмислення, а не заучування; гармонійного злиття двох функцій педагогічної праці, а саме: викладу вчителем нового навчального матеріалу з одночасним спостереженням за перебігом розумової праці учнів [1, с. 197].

Василь Олександрович і у своїй повсякденній роботі, і у творчих теоретичних пошуках спирався не лише на власний педагогічний досвід, а й на досвід своїх колег-однодумців, особливо директорів шкіл Кіровоградщини. Навколо В. О. Сухомлинського групувалися ті директори й вчителі Кіровоградщини, яких не задовольняв стан справ у школі. З-поміж них насамперед слід назвати Г. М. Перебийноса, Ф. Ф. Оксанича, І. А. Шевченка, А. Б. Резніка, Н. А. Калініченко [3, с. 37]. Так поруч із видатним педагогом-новатором і завдяки йому виросла група добре теоретично підготовлених, енергійних та ініціативних

керівників шкіл, засновників педагогічних лабораторій, які стали відомими далеко за межами рідного краю.

З-поміж учителів, які започаткували ефективні новітні навчальні технології, що широко використовуються у сучасній школі, назовемо С. Г. Масюткіна, П. Ф. Козуля, В. Я. Ногу, О. П. Руденка, М. М. Ставчанського та ін.

Основні тенденції розвитку передового педагогічного досвіду Василя Сухомлинського дістали своє найбільш повне відображення в діяльності Богданівської середньої школи Знам'янського району Кіровоградської області. У статті «Народний учитель» В. О. Сухомлинський висловлює свої думки з приводу того, яким має бути народний учитель – це людина, яка вміє «глаголом жечь сердца людей». Таким узірцем народного вчителя вважав Івана Гуровича Ткаченка: який мав «велику внутрішню культуру... знання душі дітей... моральне право вчити і повчати». За словами В. О. Сухомлинського, І. Г. Ткаченко «міг помітити в кожній людині її золоту жилу, її живинку, допомогти їй побачити себе» [12, с. 8].

Отож справедливо до когорти духовних і професійних послідовників В. О. Сухомлинського віднести українського вченого-педагога Івана Гуровича Ткаченка (1919–1994). Як педагог-практик і педагог-науковець І. Г. Ткаченко постійно стежив за новинами в галузі педагогіки і психології як України, так і закордоння. Вивчав досвід В. О. Сухомлинського, А. С. Макаренка, налагоджував ділові зв'язки з багатьма передовими педагогами (Г. Д. Нестеренком, В. І. Білавичем, М. М. Ставчинським та ін.), науковими установами країни.

На думку окремих педагогів (А. Іванко, С. Орел, Н. Калініченко, Г. Перебийніс), І. Г. Ткаченка слід вважати основоположником сухомлиністики 1970–1994 рр.

Вважаємо за доцільність розглядати діяльність Івана Гуровича під кутом зору ідей В. О. Сухомлинського. Ці дві особистості діяли разом, підтримуючи один одного і надихаючи всіх, з ким співпрацювали, на великі справи. Як зазначає дослідник М. Антонєць, кожний твір В. О. Сухомлинського проходив через думки І. Г. Ткаченка і його творчу практику. Основні ідеї Василя Олександровича втілювалися Іваном Гуровичем у життя, набували життєвого змісту, відображалися у діяльності колективу Богданівської середньої школи, і робилося все це з великим успіхом [12, с. 8].

У цьому контексті О. В. Сухомлинська зазначає: «Творча й особиста дружба об'єднувала його (В. О. Сухомлинського – М. П.) й Івана Гуровича Ткаченка, який,

віднайшовши свій шлях у педагогіці, зв'язав свої ідеї з поглядами Василя Олександровича, радився з ним, щиро радів його успіхам та підставляв своє чоловіче плече, підтримував, коли на павлівського директора обрушився шквал незаслуженої критики. Іван Гурович продовжував бути одним із найбільш відданих прибічників Василя Олександровича після його передчасної смерті» [3, с. 37].

Окрім упровадження системи трудового навчання та виховання, І. Г. Ткаченко працював над проблемою забезпечення дидактичних умов ефективності навчання в процесі пізнавальної діяльності учнів на уроці. Пріоритетними серед них вважав такі:

- наукова організація праці на всіх етапах уроку;
- поєднання проблемності в навчанні з науковою інформацією знань, створення оптимальних ситуацій для пошукової діяльності учнів;
- диференціація навчання в процесі уроку відповідно до психологічних особливостей кожної особистості;
- проектування всіх можливих варіантів діяльності кожного учня у проблемній ситуації;
- аналіз навчального матеріалу з різних кутів зору: наукового, психологічного, логічного, дидактичного і виховного, добір вправ і задач, які найповніше розкривають тему й мету уроку [10, с. 488].

Іван Гурович убачав науковий і виховний зміст уроку в тому, щоб виховувати любов до знань, розвивати постійне прагнення до їх поповнення і збагачення, щоб знання стали переконанням кожного учня. Для забезпечення практичного здійснення цієї мети педагог сформулював п'ять вимог до змісту уроків, які і сьогодні є основою діяльності Богданівської середньої школи. Вони передбачають:

- єдність наукових і психологічних засад уроку на основі чуттєвого і логічного пізнання;
- створення проблемних ситуацій на всіх етапах уроку, особливо на тому етапі, де вивчається новий матеріал;
- використання наочності, яка має виконувати дві взаємопов'язані функції: з одного боку, пояснювати та ілюструвати певне поняття, закон, правило, закономірність тощо, а з іншого – її форма і зміст мають викликати потребу в логічному абстрактному мисленні учнів;
- диференціація в навчанні, яка спирається на індивідуальні особливості учня і водночас розвиває їх;
- роль і значення домашнього завдання, яке своєрідно повторює увесь процес і зміст уроку [10, с. 288–289].

Завдяки вищезазначеним чітко визначеним

умовам забезпечується ефективність протікання навчально-виховного процесу. На підтвердження того, що Іван Ткаченко був послідовником В. О. Сухомлинського, зауважимо, що павлівський директор-новатор уперше в історії української педагогіки розробив 12 принципів трудового навчання і виховання, а Іван Гурович блискуче апробував і реалізував їх, вносячи певні корективи, у своїй Богданівській школі [7, с. 6].

Послідовником В. О. Сухомлинського був і Федір Федорович Оксанич, який тісно співпрацював також з І. Г. Ткаченко. Відмінник народної освіти УРСР, заслужений учитель УРСР, він тридцять років очолював Новопраську середню школу Кіровоградської області.

Ф. Ф. Оксанича віднесемо до числа педагогів-новаторів, насамперед у ділянці трудового виховання. Він був переконаний, що навички продуктивної праці будуть корисні і тим, хто стане вченим, лікарем, учителем, інженером, економістом. Для системної профорієнтаційної роботи у Новопраській середній школі існували різні гуртки за інтересами школярів, зокрема фізико-технічний, астрономічний тощо. Окрім того, для трудового виховання та профорієнтації слугували навчально-дослідницька ділянка, навчальні майстерні, шкільна обсерваторія, навчально-виробнича бригада та ін. До прикладу, на період проходження виробничої практики школярі отримували завдання, вели щоденник, а наприкінці кожен учень отримував довідку-характеристику про результати виробничої практики (майже як у профтехучилищі). Практичні завдання виконувалися на виробничих ділянках (сад, оранка, збір врожаю комбайном, тваринницька ферма тощо).

Систематична дослідницька робота, яка проводилася в школі, допомагала членам бригади добре оволодівати агротехнікою, знаходити шляхи, методи вирощування високих урожаїв сільськогосподарських культур. Важливе місце в діяльності юних дослідників посідала робота в тваринництві. Про ефективність дослідів засвідчували їх результати [11, с. 106–107].

Протягом 20 років юннати школи займалися дослідженням оптимальних умов вирощування тutowих шовкопрядів, а також кролеводством.

Школа на чолі з директором тісно співпрацювала з науково-дослідними інститутами та установами. Так, за рекомендаціями вчених юні дослідники Новопраської школи провели понад 150 дослідів, переважна більшість яких знайшла своє практичне використання у виробництві [11, с. 107].

На нашу думку, погляди Ф. Ф. Оксанича були співзвучні з концепцією сучасної профільної школи. Цікавими в системі трудового виховання були «закони» Новопраської школи. Серед них можна виокремити такі:

а) поєднувати вивчення основ наук і виробництва;

б) раціонально використовувати базове виробництво, його технічну базу, а також навчальне обладнання школи, робочі кімнати, лабораторії, майстерні, дослідну ділянку;

в) постійні зв'язки з науковими установами, спеціалістами господарства, виконання їх завдань;

г) прогнозувати в навчально-виховному процесі розвиток у школярів ініціативи творчої діяльності в галузі науки, техніки (робота на уроках, у гуртках, в позаурочний час, клубах, учнівській виробничій бригаді, на полях, дослідних ділянках і т. д.);

ж) забезпечення участі в суспільно корисній праці на допомогу виробництву [11, с. 108].

На основі системи трудового виховання Павлиської школи розвивалася і вдосконалювалися форми та методи роботи Комишуватської середньої школи Кіровоградської області, очільником якої була Надія Андріївна Калініченко – заслужений учитель УРСР (сьогодні – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри біології та методики її викладання природничо-географічного факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка).

У школі важливе місце відводилося організації різних форм трудового навчання та виховання учнів, зокрема через систему учнівських виробничих бригад. Провідною метою школи було формування в учнів стійкого інтересу до сільськогосподарських професій на прикладі трудових досягнень двічі Героя Соціалістичної Праці О. В. Гіталова.

Досвід педагогічного колективу Комишуватської середньої школи свідчить, що формування свідомого ставлення учнівської молоді до трудової діяльності найбільш успішно здійснювалося за умов тісної взаємодії школи та колгоспу в наступних напрямках:

– підготовка молоді до трудової діяльності, орієнтація на сільськогосподарські професії та професії сфери обслуговування;

– вивчення історії і трудових традицій виробничих колективів;

– забезпечення взаємозв'язку між шкільними та виробничими колективами;

– здійснення економічної освіти старшокласників;

– організація колективного та індивідуального наставництва;

– формування системи поглядів на життя, на своє місце в ньому, на обов'язки перед суспільством, що при виборі професії й місця роботи допомагає узгоджувати особисті інтереси з громадськими та державними [2, с. 32].

Дирекція школи та правління місцевого колгоспу щорічно розробляли детальні плани профорієнтаційної роботи, забезпечуючи послідовність та наступність у її проведенні, включення в цю роботу міжвідомчих рад та громадських організацій [2, с. 27–28].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку:

1. Розвиток передових педагогічних ідей другої половини ХХ-го сторіччя був зумовлений тогочасними освітніми нормативними документами, нормативними та урядовими постановами.

2. Протягом 70-90-х рр. ХХ ст. відбувався процес створення та становлення авторської навчально-виховної системи видатного українського вченого-педагога В. О. Сухомлинського, відтак у педагогічній науці визначається цілий науковий напрям – сухомлиністика, проте залишається малодослідженою педагогічна діяльність багатьох педагогів-послідовників В. О. Сухомлинського з Кіровоградщини, зокрема Н. А. Калініченко, І. Г. Ткаченка, Ф. Ф. Оксанича, ін.

3. Системний і цілісний аналіз узагальненого досвіду Павлиської, Богданівської, Новопраської та Комишуватської шкіл дозволив визначити загальносистемний підхід та педагогічні системи, що виступають предметом наукових досліджень і спираються на філософські, соціологічні, психологічні та суто педагогічні засади. Важливим напрямом у їх вивченні є виокремлення і обґрунтування авторських педагогічних систем. За умові чітко визначеного носія (або носіїв) оригінальних ідей і їх практичного втілення можна говорити про «авторську педагогічну систему» вищезгаданих освітніх закладів.

4. Новаторський освітній досвід педагогів Кіровоградщини (В. О. Сухомлинського та його послідовників) засвідчив, що на лоні авторитарної педагогіки зароджувався новий напрям – педагогіка співробітництва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. Історія педагогіки України: [навч. посіб.] / Артемова Л.В. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.

2. Калініченко Н. А. Школа юних гіталовців : 3 досвіду роботи Комишуватської середньої школи Кіровоградської області по трудовому вихованню

учнів / Н. А. Калініченко. – К. : Знання УРСР, 1984. – 48 с. – (Серія «Педагогічна»).

3. Калініченко Н. А. Сучасники В. О. Сухомлинського / Н. А. Калініченко, Г. М. Перебийніс. – Кіровоград : Народне слово, 1998. – 260 с.

4. Лаврінченко О. А. Історія педагогічної майстерності : [навч. посіб.] / О. А. Лаврінченко. – К.: СПД Богданова А. М., 2009. – 328 с.

5. Максимчук О. В. Система трудового виховання в педагогічній спадщині І.Г. Ткаченка: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Оксана Володимирівна Максимчук; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2002. – 27 с.

6. Максимюк С. Педагогіка : [навч. посіб.] / С. Максимюк. – К. : Кондор, 2009. – 670 с.

7. Орел С. «Виховати людину, яка б уміла трудитися і головою, і руками, – колосально важлива річ...» / С. Орел // Дзеркало тижня. – 2009. – 21-27 березня. – С. 6.

8. Сараєва О. В. Педагогічна система В. О. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Олена Вікторівна Сараєва ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2007. – 26 с.

9. Сухомлинський В. Методика виховання колективу // В.О.Сухомлинський. Вибр. твори: В 5 т. / Василь Сухомлинський – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 612 с.

10. Українська педагогіка в персоналіях : [навч. посіб.] : у 2-х кн. / За ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2. – 552 с.

11. Хижняк Б. Шкільна нива Ф. Ф. Оксанича / Б. Хижняк // Педагогіка толерантності. – 2007. – № 3. – С. 99-111.

12. Шевченко І. Іван Гурович Ткаченко в колі своїх учителів і послідовників / І. Шевченко // Рідна школа. – 2009. – № 8-9. – С. 6-10.

REFERENCES

1. Artemova, L. V. (2006). *Istoriia pedahohiky Ukrainy*. [History of Pedagogy in Ukraine]. Kyiv: Lybid.

2. Kalinichenko, N. A. (1984). *Shkola yunykh hitalovtsiv : Z dosvidu roboty Komyshevatskoi serednoi shkoly Kirovohradskoi oblasti po trudovomu vykhovanni uchniv*. [The «Young Gitalovtsi» School: case study on vocational education of pupils at Komyshevate secondary school in Kirovohrad oblast]. – Kyiv : Znannia URSR. – (Seriiia «Pedahohichna»).

3. Kalinichenko, N. A. (1998). *Suchasnyky V. O. Sukhomlynskoho*. [V. O. Sukhomlynsky's Contemporaries]. – Kirovohrad : Narodne slovo.

4. Lavrinenko, O. A. (2009). *Istoriia pedahohichnoi maisternosti*. [[The History of Pedagogic Skill]]. – Kyiv : SPD Bohdanova A. M.

5. Maksymchuk, O. V. (2002). *Systema trudovoho vykhovannia v pedahohichnii spadshchyni I. H. Tkachenka*. [The System of Work-based Education in I. H. Tkachenko's Pedagogic Legacy]. Kirovohrad.

6. Maksymiuk, S. (2009). *Pedahohika*. [Pedagogy]. Kyiv : Kondor.

7. Orel, S. (2009 berezen). «*Vykhovaty liudynu, yaka b umila trudytsia i holovoiu, i rukamy, – kolosalno vazhlyva rich...*». [It Is Colossally Important to Raise a Person Capable of Working Both with Their Mind and with Their Hands]. *Dzerkalo tyzhnia*.

8. Saraieva, O. V. (2007). *Pedahohichna systema V. O. Sukhomlynskoho v naukovomu dorobku vitchyznianskykh*. [V. O. Sukhomlynsky's Pedagogic System in Academic Works of Ukrainian Scientists]. Kyiv.

9. Sukhomlynskyi, V. (1976). *Metodyka vykhovannia kolektyvu*. [Methods of Raising a Group] *Vybr. tvory: V 5 t.*– Kyiv: Radianska shkola., – Т. 1.

10. *Ukrainska pedahohika v personaliiakh* (2005). [Ukraine's Pedagogy in Personalities]. Kyiv : Lybid.

11. Khyzhniak, B. (2007). *Shkilna niva F. F. Oksanycha*. [F. F. Oksanych's School «Farming Field»]. *Pedahohika tolerantnosti*.

12. Shevchenko, I. (2009). *Ivan Hurovych Tkachenko v koli svoikh uchyteliv i poslidyvnykiv*. [Ivan Hurovych Tkachenko Among His Teachers and Followers]. *Ridna shkola*.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПРОЦ Марта Орестівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки, інноваційні технології навчання і виховання; авторські навчально-виховні системи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PROTS Marta Orestivna – Ph.D. in Pedagogy, is an Associate Professor at the Pre-School and Primary Education Department, Faculty of Pedagogical Education, Ivan Franko National University of Lviv.

Circle of scientific interests: history of pedagogy in Ukraine and other countries, innovative techniques of teaching and personality formation; experimental educational systems.

*Дата надходження рукопису 11. 09. 2018 р.
Рецензент – д. п. н., професор О. С. Радул*